

IMPORTIYOR SOLIQ TO'LOVCHILARNI KAMERAL SOLIQ TEKSHIRUVIDAN O'TKAZISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Abduxalimov Nodirjon Qodirjon o'gli
Bank-moliya akademiyasi magistranti

Kirish: O'rganish jarayonida tanlangan mavzuning dolzarbligiga e'tibor qaratildi, ishning maqsad va vazifalari belgilandi hamda tadqiqot natijalarining ilmiy, nazariy va amaliy ahamiyati belgilandi.

"Kameral audit" tushunchasi 90-yillarning o'rtalarida paydo bo'lgan. Ryzberg B.A. va boshqalarning "Zamonaviy iqtisodiy lug'at" nomli maqolasida keltirilishicha (2006-yil), "kameral audit" so'zining o'zi frantsuzcha "kameral" (ofis) so'zidan kelib chiqqan bo'lib, soliq nazoratining ushbu shaklining mohiyatini aks ettiradi. Soliq to'lovchining o'zi tomonidan soliq organiga topshirilgan hujjatlarni tekshirish haqida to'xtalib o'tamiz.

Soliq nazoratining bir shakli sifatida kameral soliq tekshiruvi amaldagi qonunchilikka asoslangan joyida o'tkaziladigan soliq tekshiruvidan farqli o'laroq, tekshirilayotgan shaxs tomonidan taqdim etilgan hujjatlar va boshqa manbalardan olingan ma'lumotlar bilan cheklanadi[2].

Kameral tekshiruv paytida quydagilar amalga oshiriladi:

1) Arifmetik tekshirish: hisob kitoblarning arifmetik to'g'riligi tekshiriladi.

2) Rasmiy tekshirish: belgilangan shakllarning to'g'ri to'ldirilganligi va zarur hujjat mavjudligi tekshiriladi.

3) Soliqlarni to'lash va hujjatlarni taqdim etish muddatlariga rioya etilishini tekshirish

4) Turli hujjatlarni solishtirish

Kameral soliq tekshiruvining mohiyati quyidagilardan iborat:

- soliq to'lovchilar tomonidan soliq qonunchiligiga rioya etilishini nazorat qilish;
- soliqqa oid huquqbuzarliklarni aniqlash va oldini olish;

- aniqlangan huquqbuzarliklar uchun to'lanmagan yoki to'liq to'lanmagan soliqlarni undirish;
- huquqbuzarlik sodir etganlikda aybdor shaxslarni soliq va ma'muriy javobgarlikka tortish;
- joyida soliq tekshiruvlarini o'tkazish uchun soliq to'lovchilarni oqilona tanlashni ta'minlash uchun ma'lumotlarni tayyorlash.

Statsionar soliq tekshiruvini tashkil etish auditdan oldingi tahlil bosqichini o'z ichiga oladi, unga quyidagilar kiradi:

- hisobot davri uchun soliq deklaratsiyasini va soliq to'lovchining shaxsiy hisobvaraqlarini o'rganish;
- yillik shaxsiy hisoblardagi ma'lumotlarni o'tgan yillardagi ma'lumotlar bilan solishtirish;
- ichki va tashqi ma'lumotlarni solishtirish (boshqa soliq to'lovchilarni tekshirish natijasida olingan to'langan schyot-fakturalar, mahalliy hokimiyat organlari va boshqa manbalardan olingan ma'lumotlar va boshqalar);
- soliq to'lovchining moliyaviy holatini tahlil qilish (kapital qo'yilmalar, amortizatsiya, sotish natijalari, rentabellik ko'rsatkichi, nspe-moddiy boyliklar va aylanma mablag'larning dinamikasi va boshqalardagi katta o'zgarishlar).

Soliq tekshiruvini tashkil etish uning asosiy bosqichlarini tartibga solishni o'z ichiga oladi:

- soliq solinadigan bazani hisoblashning to'g'riligini tekshirish;
- soliq deklaratsiyasida aks ettirilgan ma'lumotlarning arifmetik hisobi to'g'riligini tekshirish;
- e'lon qilingan soliq chegirmalarining asosliligini tekshirish;
- soliq to'lovchi tomonidan qo'llaniladigan soliq stavkalari va imtiyozlarining to'g'riligini, ularning amaldagi qonun hujjatlariga muvofiqligini tekshirish.

Soliq to'lovchi tashkilotlari tomonidan taqdim etiladigan deklaratsiyalar boshqa soliq turlari bo'yicha soliq hisoboti bilan mantiqiy bog'liq bo'lgan tashkilot tomonidan amalga oshirilgan moliyaviy-xo'jalik operatsiyalari to'g'risidagi quyidagi ma'lumotlarni tashkil etadi, xususan:

- tovarlarni, ishlarni, xizmatlarni sotishdan (topshirishdan) olingan daromadlar hajmi va tashkilot tomonidan olingan asosiy bo'lmagan daromadlar, shu jumladan:
 - nspe birjasi (barter) operatsiyalari bo'yicha;
 - bepul;
 - komissiya shartnomalari, komissiya shartnomalari yoki agentlik shartnomalari bo'yicha;
 - veksellar, savdo kreditlari bo'yicha olingan daromadlar summalari to'g'risida;
 - olingan sug'urta to'lovlari summalari to'g'risida;

- maqsadli mablag'larni to'ldirish, daromadlarni ko'paytirish yoki sotilgan tovarlar (ishlar, xizmatlar) uchun haq to'lash bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy yordam shaklida olingan summalar to'g'risida;

- amalga oshirilgan eksport-import operatsiyalari haqida va hokazo.

Qo'shilgan qiymat solig'i summasini qoplashga nisbatan kameral soliq tekshiruvi soliq organining buyrug'isiz, Davlat soliq qo'mitasi tomonidan belgilangan tartibda amalga oshiriladi[3].

Kameral soliq tekshiruvi jarayonida tekshirilayotgan soliq to'lovchi tomonidan soliq organi talab qilgan hujjatlar belgilangan muddatda taqdim etilmaganda, soliq organi Soliq kodeksning 111-moddasiga asosan soliq to'lovchining banklardagi hisobvaraqlari bo'yicha operatsiyalarini to'xtatib turish to'g'risida qaror qabul qilishga haqli. Soliq majburiyatining bajarilishini ta'minlashdagi ushbu usul kameral soliq tekshiruvi o'tkazilayotgan soliq to'lovchining kontragentiga tatbiq etilmaydi[4].

Yuqoridagilarni inobatga olib importiyor soliq to'lovchilarni kameral soliq tekshiruvidan o'tkazish orqali mamlakatimizga kirib kelayotgan import mahsulotlarining sifatli va ishonchliligini taminlash, ichki bozordagi narx navoning o'sib ketishining oldini olish, har xil turdagi zararli mahsulotlar oqimining noqonuniy yo'l bilan kirib kelishi hamda importiyorlarning bojxona to'lovlari va boshqa soliqlardan turli yo'llar bilan qutilib qolishining oldi olinadi. Importiyorlar tomonidan taqdim etilgan hujjatlarga asosan ularga litsenziya va soliqlar belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining yangi taxririga ko'ra kameral nazoratni kameral tekshiruvga aylantirdi (Soliq Kodeksi 138-modda, 2020-yil). Nazorat mexanizmi deyarli soliq to'lovchidan yashirin edi, tekshiruv taomili esa ancha ochiq-oshkora. Kameral tekshiruv o'tkazishning muhim tafsilotlarini advokat, buxgalter.uz ning yuridik masalalar bo'yicha eksperti Eleonora Mazurova tushuntiradi (11.03.2020-yil)[5].

Kameral nazoratda:

Soliq organiga taqdim etilgan hisobotlardan olingan ma'lumotlar avtomatlashtirilgan axborot tizimiga kiritiladi. Barcha soliq hisobotlarining avtomatlashtirilgan arifmetik nazorati mavjud.

Inspektorlar har kuni soliq hisoboti ko'rsatkichlarini o'zaro bog'lash uchun nsp protokollarini tuzadilar. Keyingi tekshirish, shu jumladan soliq nazoratining ayrim chora-tadbirlari kameral nazorati bo'limi tomonidan amalga oshiriladi.

Shuningdek, kameral tekshiruvi paytida quyidagi ko'rsatkichlarning qiyosiy tahlili o'tkaziladi:

➤ oldingi hisobot davri uchun hisobotlaringizdan ko'rsatkichlar bilan hisobotingiz;

- soliqlarning boshqa turlari bo'yicha hisobotlar ko'rsatkichlari va buxgalteriya hisobotlari bilan tekshiriladigan soliq hisoboti;
- soliq organida mavjud bo'lgan barcha ma'lumotlarni tahlil qilish asosida soliq hisoboti;
- shunga o'xshash soliq to'lovchilar uchun ko'rsatkichlar va o'rtacha tarmoq ko'rsatkichlari bilan hisobotlar va boshqa moliyaviy hisobotlar.

Kameral tekshiruvini o'tkazishda quyidagilar amalga oshirilishi mumkin:

- soliq organi tomonidan bankka hisobvaraqlar, depozitlar va hisobvaraqlardagi qoldiqlar mavjudligi to'g'risida so'rov yuborish (Soliq kodeksining 134-moddasi);
- guvohni so'roq qilish (Soliq kodeksining 158-moddasi 19-qismi);
- tekshirilayotgan shaxsning hududlari, binolari, hujjatlari va obyektlarini ko'zdan kechirish (Soliq kodeksining 145-moddasi);
- soliq to'lovchiga tegishli bo'lgan mol-mulknı inventarizatsiya qilish;
- tekshirilayotgan shaxsdan hujjatlarni talab qilish (Soliq kodeksining 146-moddasi);
- boshqa shaxslardan (tekshiriluvchi shaxsga tegishli) hujjatlarni (ma'lumotlarni) so'rab olish (Soliq kodeksining 147-moddasi);
- ekspertiza (Soliq kodeksining 158-moddasi 19-qismi, Soliq kodeksining 150-moddasi);
- mutaxassisni jalb qilish (Soliq kodeksining 151-moddasi);
- tarjimonni jalb qilish (Soliq kodeksining 152-moddasi);
- xorijiy davlatlarning vakolatli organlariga so'rovlar yuborish (Soliq kodeksining 6-moddasi 12-qismi).

Agar kameral nazorati paytida ma'lumotlarda xatolar, nomuvofiqliklar yoki ma'lumotlarning nomuvofiqligi aniqlansa, soliq to'lovchiga 10 kun nspec zarur tushuntirishlar berish yoki tegishli tuzatishlar kiritish talabi bilan xabar qilinadi (Soliq kodeksining 138-moddasi 9-qismi)[6].

Soliq organlari soliq to'lovchidan yana ikkita holatda tushuntirish berishni talab qilishi mumkin:

- yangilangan soliq hisobotini tekshirishda, bunda byudjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq summasi ilgari taqdim etilgan soliq hisobotiga nisbatan kamaytiriladi;
- tegishli hisobot davrida olingan nspe miqdori ko'rsatilgan soliq hisobotini tekshirishda.

Soliq to'lovchilar soliq imtiyozlaridan foydalangan holda soliq to'lovchilardan ularga bo'lgan huquqlarini tasdiqlovchi hujjatlarni talab qilish huquqiga ega.

Qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) to'lovchilaridan soliq imtiyozlarini qo'llashning qonuniyligini tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim etish talab qilinishi mumkin. Agarda QQS bo'yicha soliq hisobotida va boshqa taqdim etilgan

hujjatlarda – schyot-fakturalarda, birlamchi va ushbu operatsiyalar bilan bog'liq boshqa hujjatlarda qarama-qarshiliklar aniqlangan bo'lgan holda (Soliq kodeksining 138-moddasi 16-qismi)[7].

Yuqorida keltirilgan jadvalga ko'ra kameral nazorati importiyor soliq to'lovchilarni soliqqa tortish va faoliyatini nazoratga olishda keltirilgan kamchiliklarning oldini olishda 2020-yil qabul qilingan yangi Soliq Kodeksida kameral nazoratni kameral tekshiruvga o'zgartirdi va kameral tekshiruv jarayonini aniqlik, oshkoralik va soddalik tamoyillari bilan to'ldirdi[7].

Xulosa

O'zbekistonda import soliqqa tortish kontekstida ushbu tizimni takomillashtirish uchun foydali bo'lishi mumkin bo'lgan bir qator muhim xulosa va tavsiyalar aniqlandi[9].

Shunday qilib, o'rganish natijalarini sarhisob qilish O'zbekistonda import soliqqa tortish samaradorligini, shaffoqligini va adolatligini oshirish maqsadida soliq to'lovchi-importchilarni kamerali soliq tekshiruvidan o'tkazish tizimini yanada takomillashtirish muhimligini ta'kidlaydi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Данные Государственного налогового комитета Республики Узбекистан.
2. Налоговый кодекс Республики Узбекистан. – Т.: «Адолат», 2022
3. См.: Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – М.: Инфра-М, 2006.
4. См.: Пансков В.Г. Налоги и налогообложение в Российской Федерации: Учебник для вузов. – М., 1999.
5. Налоговый кодекс Республики Узбекистан в старой редакции. Национальная база правовых документов, 01.01.2008
6. Указ Президента Республики Узбекистан от 18 июля 2017 года № УП5116 «О мерах по коренному совершенствованию налогового администрирования, повышению собираемости налогов и других обязательных платежей».
7. Постановление Президента Республики Узбекистан ПП-4389 от 10 июля 2019 года «О дополнительных мерах по совершенствованию налогового администрирования».
8. https://buxgalter.uz/uz/publish/doc/text158231_kameral_tekshiruv_bilis_h_lozim_bulgan_jihatlar